

sociálních hnutí včetně feministických, antirasistických a environmentálních skupin s cílem integrovat péči do lokální i globální politické agendy. Bez tohoto propojení je dle autorky riziko, že se na cestě k sociální spravedlnosti vytvoří další nerovnosti.

Dovětek knihy tvoří krátká kapitola o pandemii covid-19. Kathleen Lynch na této specifické a globální události ukazuje hlubokou provázanost a vzájemnou závislost celého lidstva a demonstruje nezbytnost a nutnost péče. Dle Lynch nám pandemie odhalila obrovské zanedbání ve všech sférách péče, jež kapitalismus umožňuje, a nutnost univerzálně přehodnotit pečující narativ na úrovni diskurzivní, ideologické i praktické.

Kniha *Care and Capitalism* Kathleen Lynch je významným příspěvkem do diskuze ohledně krize péče a dopadů současného kapitalismu na společnost. Analyzuje klíčová paradigmatata a předpoklady, které leží v jádru současného neoliberalismu na úrovni politické, diskurzivní i ideologické, a zároveň poskytuje cesty a alternativní přemýšlení i praxi. *Care and Capitalism* je završením výzkumné a badatelské práce Kathleen Lynch a přináší ucelenou a velmi jasně vyargumentovanou analýzu současné společnosti z pohledu kritických feministických studií. Je to suverénní a koherentní dílo, kterému by se mělo dostat patřičné pozornosti i v českém feministickém a akademickém prostředí.

Strašáci genderu v nežitelné krajině

Hana Drštičková

Butler, J. 2024. *Who's Afraid of Gender?* New York: Farrar, Straus and Giroux.

Poznámka k jazyku: Judith Butler je nebinární autorstvo, a jelikož nemám informaci o tom, jaký rod by v češtině preferoval*a, volím formu s hvězdičkou.

Tzv. antigender hnutí, tedy aliance převážně pravicových a konzervativních ideologických sil, které označují gender za svého nepřítele, je v našem kontextu východní Evropy palčivě aktuální téma. Tato aliance, reprezentovaná jednotlivými osobnostmi jako Viktor Orbán, politickými stranami jako např. polský PiS, neziskovými organizacemi jako Hnutí pro život a církevními institucemi, šíří svůj ideologický postoj se vzrůstající efektivitou. Zaměřuje svou agendu na znepřístupnění bezpečných interrupcí (Graff, Korolczuk 2021; Svatoňová 2022), na konstruování queer a trans lidí jako ultimátně jinakých, destruktivních elementů (Svatoňová, Doerr 2023) a obecně na šíření patriarchálních, fašistických idejí. Jeho různým podobám se věnuje i tematický blok v tomto čísle.

Ve své čerstvé knize Judith Butler popisuje právě tento fenomén, a to v globálním měřítku, se zaměřením hned na několik jeho vrstev. Začíná knihu mapováním různých tvarů a forem, kterých antigender nabývá v odlišných geograficko-historických kontextech. V úvodu knihy nastiňuje koncept fantasmu jako primární optiku, kterou na antigender hnutí nahlíží. V kapitole *Global Scene* (Globální scéna) pak tento koncept rozvíjí skrze sledování spolupráce mezi pravicovými evangelikálními církvemi ve Spojených státech, Severní a Jižní Americe, východní Evropě a severní Africe. Následně se věnuje pozici a vlivu Vatikánu a katolické církve obecně. Na to navazuje hlubší analýzou situace ve Spojených státech amerických, kde vyzdvihuje současný útok na právní ochranu dostupných interrupcí a trans lidí, a pokračuje do Británie, kde se věnuje především ideologickým východiskům tzv. TERFs¹. Další dvě kapitoly jsou vyhrazené komplexnímu vymezení Butler vůči dualitě pohlaví vs. gender a argumentaci pro model neoddělitelnosti obou aspektů a jejich vzájemného ovlivňování a spolukonstrukce. Závěrečný blok dvou kapitol je věnován rasizovaným a koloniálním složkám konstrukce (anti)genderu a otázce překladu jazykově-kulturních instancí genderově podmíněných zkušeností.

Stejně jako v knize je i v této recenzi třeba na úvod definovat pojem fantasmu. Jde o původně psychoanalytický pojem, který skrze *Who's Afraid of Gender?* překračuje hranice disciplín. Butler ho popisuje jako „psychosociální fenomén, místo, kde se intimní strachy a úzkosti společensky organizují, aby podněcovaly politické vášně“ (s. 14, překlad vl.). To, co antigender hnutí pojmenovává jako (G)gender, má být právě takovým kolektivním fantasmem, kterého politické aktérstvo využívá jako nástroje k posilování vlastních (patriarchálních, konzervativních, pravicových až fašistických) pozic. Antigender hnutí je díky používání tohoto nástroje náročné uchopit a pochopit. Nehraje totiž podle pravidel podkládání tvrzení fakty či udržování jednotného tvrzení, jak Butler trefně píše, tedy: „Není možné plně rekonstruovat argumenty používané hnutím proti genderové ideologii, protože se nedrží standardů konzistence nebo koherence.“ (s. 28, překlad vl.) Fantasm je ze své podstaty odpoután od reality, a proto v sobě může pojímat široké spektrum vzájemně protichůdných imaginárních hrozeb. Pod jedním slovem, v tomto případě „gender“, lze proto zahrnout bezpočet hrozeb a forem destruktivní síly. Gender tak může být zároveň zkratkou pro uskupení a snahy „neomarxismu“ zneužívajícího a matoucího bezbranné děti, zvrácených individuí snažících se rozvrátit stát a tradiční rodinu či antisemitisticky vykreslené kapitalistické elity. Tedy v podstatě kohokoliv, kdo se v daném prostředí a čase jeví jako zosobnění cizího, méně-než-lidského nepřítele.

Butler předkládá tezi, že současná společnost je dovedená do bodu konstantního všudypřítomného strachu a úzkosti, se kterou antigender pracuje a koncentruje

---

¹ Trans-exclusionary feminist, trans lidi vylučujících, či dle jejich vlastního pojmenování „gender critical“ (kritický k genderu) feministek.

a přesměrovává ji z jejích skutečných příčin na groteskního strašáka jménem Gender. Tyto strachy a úzkosti jsou podle něj*ni reakcí na odcizující neoliberalismus, klimatickou a ekonomickou krizi, vzrůstající moc globálních finančních institucí a pokračující dědictví koloniálního útlaku. Butler v první kapitole tedy především mapuje kombinace lokálně relevantních úzkostí a způsobů, jak je antigender využívá a přetváří do forem, ve kterých slouží k posílení moci církve a lokálních politických aktérů skrze podněcování rasismu, transfobie, prolifeismu a antisemitismu.

Díky pohledu „z výšky“, který se nesoustředí nutně na detaily jednotlivých instancí, ale spíše na jejich početnost a rozšířenost, vynikne složitá síť spojení, vývozu/dovozu ideologie a dlouhodobé, vzájemné podpory mezi aktéry antigender hnutí všude po světě. Zároveň Butler poukazuje na to, jak aktérstvo v těchto spojenečtvích do velké míry sdílí agendu, nicméně ji prosazuje rozdílnými argumenty, které si často protiřečí, což však paradoxně pozici antigenderu ve světě jen posiluje.

Druhá kapitola s názvem *Vatican Views* (Názory/pohledy Vatikánu) rozebírá především rétoriku, skrze kterou se katolická církev snaží prosazovat *svoji* verzi skutečnosti – tedy že existuje nezpochybnitelná a nenarušitelná, bohem vytvořená dualita mezi mužem a ženou, což jsou jediné dvě možnosti prožívání lidskosti. Butler trefně popisuje, jak Vatikán projektuje vlastní násilnou koloniální historii prosazování ideologie genderového dimorphismu a heterosexuality jako podmínky morálnosti a podřazenosti žen do hnutí za osvobození od všeho zmíněného. Tedy jak Vatikán konstruuje představu, že „gender“ je násilná, až znásilňující síla, která uplatňuje své názory a praktiky na ostatní, především na bezbranné a nevinné².

V duchu obviňování jiných z násilí, jež sám obviňující páchá, se nese i další kapitola, pojednávající o zkušenosti z prostředí Spojených států. Butler se zamýšlí nad současnou vlnou zakazování knih v amerických školách a obecně omezování jakéhokoliv vzdělání a kontaktu s queer zkušeností a kulturou. Dospívá k závěru, že zde opět dochází k projekci. Příznivci*příznivkyně antigenderu sdílí představu, že čtení knih automaticky infikuje jejich čtenářstvo a že „gender“ funguje stejně jako konzervativní náboženské komunity – tedy dogmaticky a nenávisťně. Dovolávají se tedy „osvobození“ od genderového diktátu na školách a tím se snaží prosadit diktát svých vlastních hodnot.

Z knihy poněkud vystupuje kapitola nazvaná *Trump, Sex, and the Supreme Court* (Trump, pohlaví a nejvyšší soud) o sporu o právní definování pohlaví/genderu a s ním spojený nárok na obranu proti diskriminaci. Tato kapitola je oproti ostatním poněkud hutnější a čtenářstvo neznalé procesů amerického soudnictví a právního žargonu se v ní může poněkud ztrácet. Zachází se zde hlouběji do komplikovaných a abstrakt-

² Což je, jak Butler píše, vskutku paradoxní, vzhledem k tomu, že katolická církev, ne trans/queer lidé, je mimo jiné prokazatelně dlouhodobě pachatelem sexuálního násilí na dětech.

ních slovních definicích a jejich právních významů. I tak lze ovšem ocenit interdisciplinarní knihu, která se zde zjevně projevuje – není příliš časté, že by se filozofie, sociální vědy a právo setkávaly v textu, který je míněn pro širší veřejnost.

Zajímavé napojení na zkoumání představy genderu jako cizího prvku, který vniká do čistých prostorů a těl a kolonizuje je, poskytuje následující kapitola zaměřená na TERF hnutí v Británii. V tomto případě se podle Butler jedná o pomýlené bránění hranic určité genderové identity. Butler popisuje pozici TERFs jako nárokování si genderové kategorie ženy jako pouze jejich, jako jejich vlastnictví a pevnost, do které nelze pustit kohokoliv, kdo neodpovídá jejich představám. Trans ženy jsou vyobrazovány jako násilní vetřelci v cizím území. Butler velmi přímočaře reaguje na tuto tendenci – nikdo podle něj*ni nevlastní kategorii žena, nikdo nemá monopol na ženství a ženství zároveň není nedostatková komodita, kterou by trans ženy mohly nějak uzurpovat. Připomíná, že samotný feminismus je od počátku postaven na tom, že definice ženy lze přetvářet, jinak by společenský posun v genderovém osvobození nebyl možný.

Na zaměření na TERF hnutí přímo navazuje trojice kapitol *What About Sex?* (A co pohlaví?), *What Gender Are You?* (Jaký ty máš gender?) a *Nature/Culture: Toward Co-Construction* (Příroda/kultura: spolukonstrukce), které jsou tematicky silně propojené. První z kapitol je do jisté míry odpovědí na prohlášení, které se (nejen) v TERF rétorice prominentně objevuje, tedy že genderová teorie se snaží popřít existenci pohlaví. Butler v této kapitole shrnuje různorodé pozice a debatu uvnitř genderových studií a příbuzných oborů, debatu, která je podstatně členitější, živější a méně dogmatická, než jak si ji antigender hnutí představuje. Rozdíly mezi těly existují, ale to, jak jsou vnímány, je vždy už předem ovlivněno konstrukty genderu ve společnosti. Na tuto kapitolu navazuje druhá z trojice, *What Gender Are You?*, která se více soustředí na praktické implikace dogmatického schématu genderového dimorphismu na základě genitálií. Činí tak skrze hlubší studii případu institucionálního násilí na intersex dětech, které byly „opravovány“ tak, aby do tohoto schématu zapadaly, nezávisle na tom, jak tyto invazivní procesy dopadaly například na jejich budoucí schopnost prožívat sexuální potěšení. Závěrečná kapitola z trojice pak dále rozvíjí tezi, že biologická a sociální realita od sebe nejsou oddělitelné, jsou vzájemně se ovlivňující, společně a navzájem se konstruující. Tato kapitola tak do jisté míry opakuje pozici vyjádřenou už mnohokrát z různých zdrojů, nicméně zde je tento postoj velmi citlivě a evokativně syntetizován do kompaktního celku.

Oceňuji, že Butler zahrnuje do svého textu i koloniální a imperiální taktiky antigenderu, které se například snažily (a v různých formách stále snaží) vymazat *queerness* z kulturních historií kolonizovaných oblastí. Občas je dobré zopakovat základní fakta: *queerness* je a byla všude a vždy, tudíž ji nelze stavět do opozice proti jakémukoliv národu, státu či etnicitě (tzn. tvrdit, že *queerness* je cizí, neafrická, nepolská, neamerická...). Součástí kapitoly *Racial and Colonial Legacies of Gender Dimorphism* (Rasové

a koloniální dědictví genderového dimorfismu), kde se Butler těmto postkoloniálním pohledům více věnuje, je znepokojivý, ale zásadní ponor do dimenzí genderu jako nástroje koloniálního útlaku. Butler kritizuje neoliberální imperiální narativ, že zákony formulované proti genderově motivované diskriminaci jsou blahovolně vyváženy do světa „západem“ a jejich odmítnutí je známkou nedostatků zemí globálního jihu³. Butler píše: „Obrana genderu musí být spojena s kritikou finančního nátlaku, pokud ‚gender‘ nemá být identifikován jako jeden z jeho nástrojů.“ (s. 62, překlad vl.)

Butler však v této i následující kapitole, *Foreign Terms, or the Disturbance of Translation* (Zahraniční termíny a/nebo porucha překladu), upozorňuje i na to, že jazyk evokující napadení cizí kolonizující mocí používá ve spojitosti s genderem i aktérstvo, které má na tyto konotace velmi pochybné právo. Velmi trefně a neotřele například poukazuje na to, že v evropském prostředí je gender zobrazován jako kolonizující stejným způsobem jako ne-bílé uprchlictvo. Jako cizí entita, která přichází zvenčí s jasnou agendou oslabit a zničit národní kulturu a identitu. Jak imaginární entita gender, tak imaginární kolonizující masa migrantů (dominuje narativ, který vykresluje příchodí jako především muže) jsou zobrazovány jako agresivně, excesivně sexuální a obzvláště hroživé pro ženy a děti. Butler popisuje, jak jsou tyto dvě myšlené entity v rétorice krajní pravice často zobrazeny jako spiklenecky spolupracující na záhubě bílé Evropy v duchu *replacement theory* (teorie nahrazení). Queer lidé a aktivisté*aktivistky za dostupné interrupce mají podle této rétoriky úmyslně snižovat počet „evropských“ dětí, zatímco rasizované uprchlictvo je vyobrazeno jako produkující nekonečný proud potomstva ve službách „převálcování“ místních. Butler tak ilustruje propojené nádoby rasismu a queerfobie produkující dehumanizaci, která je obzvláště ve východoevropském kontextu palčivě přítomná v politickém diskurzu.

Ve stejné kapitole, *Foreign Terms*, pak Butler především vyzývá čtenářstvo, a nahlíží na nepřeložitelnost jako na překážku a nepokouší se ji vždy za každou cenu překonat. Obzvláště co se týče pojmenování specifických prožívání genderu. Butler zmiňuje, že queer jazyk může vymazávat diverzitu, pokud trváme na používání pouze hrstky anglofonních pojmů. Což ovšem neznamená, že tyto pojmy nemohou ty lokální rozšířit nebo nahradit ty, které byly z místního jazyka vymazány soustavnou perzekucí přerušující mezigenerační předávání vědění.

Opakujícím se prvkem, který prochází celou knihou, je volání po žitelném světě a spojení (mezi odpůrci antigender hnutí). Oba pojmy a to, jak je Butler používá, tu zde proto ještě samostatně rozvedu.

³ Zde si dovoluji poznámku vzhledem k současné situaci probíhající genocidy v Gaze, na kterou je popisovaný princip často aplikován. Izrael je známý performativní nakloněností k LGBTQ+ komunitě, nicméně i když pomineme to, že v samotné Gaze existuje queer komunita, která je vyvražďována se zbytkem populace, queer práva nelze šířit osadnickým kolonialismem a bombami.

Co se žitelného světa týče, definuje ho Butler jako stav, k jehož dosažení je třeba dekonstruovat a vymýtit falešné ideové konstrukce antigender hnutí. Opakovaně v textu vyzdvihuje (nejčastěji ve spojitosti s trans komunitou, ale i jako obecný princip pro všechny bytosti) prostý požadavek žít, pohybovat se, milovat a volně dýchat bez obav z násilí (různé variace tohoto požadavku např. na stranách 14, 17, 28, 43, 138, 173, 210 a 251). Přispění k naplnění tohoto požadavku si stanovuje jako stěžejní cíl celé knihy (s. 28). Zmíněné podmínky pak shrnuje v pojmu žitelnosti (a jejich absenci jako nežitelnosti) světa. Dožadovat se světa pouze žitelného (a ne například radostného nebo osvobozeného) pro všechny se může zdát jako příliš skromné. Nicméně v průběhu čtení knihy dostává zdánlivě skromný požadavek Butler větší smysl a opodstatnění. Kniha totiž popisuje současnou situaci, kdy pro mnohé svět žitelný není a okruh těch, pro které je, se aktivně zužuje. Pro značnou část populace nejsou totiž principy svobody a rovnosti abstraktními ideály, ale podmínkami k životu.

Dalším požadavkem, či spíše návrhem na strategii odporu proti antigender hnutí je tvoření spojení, aliancí. Tak jako je aktérstvo používající gender jako všeobsažného bubáka globálně propojeno, tak by podle Butler měly být propojeny všechny skupiny, proti kterým je namířeno. Absence spojení tam, kde by logicky podle Butler mělo být, je například jedním z pilířů tzv. TERFs. Butler citlivě popisuje linky spojení, které nemusí být vždy přímočaře zřejmé. Tyto linky propojení na síti útlaku k sobě vážou zastánce postkoloniálních snah, reprodukční spravedlnosti, trans a queer osvobození a v podstatě každého a každou, kdo by rád zachoval aspoň malé zóny žitelnosti na klimatickou krizi sužované planetě. Vyvstává však otázka, k čemu přesně mají aliance podle Butler směřovat, jak mají společného cíle dosáhnout. Absenci řešení však nelze knize příliš vyčítat, vzhledem k tomu, že se stále jedná o akademický text, i když na poměry Butler o něco více přístupný, v tomto formátu se jen zřídka dostává prostoru návrhům řešení společenských krizí a pozornost se spíše soustředí na jejich analýzu.

Obecně je kniha až na výjimky čtenářsky přátelská a čtivá. Sám*sama Butler uznává, že zastánci antigender postojů jeho/její knihy nikdy nečtou, stejně jako by nečetli „písmo satanovo“. Možná však *Who's Afraid of Gender* dosáhne na čtenářstvo, které se ještě zcela nevyhranilo a přistupuje k tématu s otevřenou myslí. Stejně tak je rozhodně hodnotným výchozím textem pro akademickou obec, která se o antigender začíná zajímat, protože obsahuje srozumitelně vysvětlené důležité koncepty a informace. Určitě je i tak třeba vydat se dál a číst i autorstvo z jiných než amerických či britských kontextů, které má často, jak i Butler potvrzuje, s antigender hnutím unikátní teritorializovanou zkušenost.

Literatura

- Graff, A., E. Korolczuk. 2021. *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. London: Routledge.
- Svatoňová, E. 2022. How Feminists Became Baby Snatchers: The Making of the Anti-Gender Discourse in Czechia. PhD Dissertation, Aarhus University.
- Svatoňová, E., N. Doerr. 2024. How Anti-Gender and Gendered Imagery Translate the Great Replacement Conspiracy Theory in Online Far-Right Platforms. *European Journal of Politics and Gender* 7 (1): 83–101, <https://doi.org/10.1332/25151088Y2023D000000006>.